

УДК 323.2:37.035.4:324.329.

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.50.24>

ЦІННІСНИЙ ВИМІР ПОЛІТИЧНОЇ СВОБОДИ

Марина Опольська

*Університет економіки і підприємництва,
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін
вул. Львівське шосе, 52/1, 29016, м. Хмельницький, Україна*

Анастасія Штельмашенко

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
кафедра політології
вул. Володимирська, 60, 01033, м. Київ, Україна*

Володимир Гоцуляк

*Хмельницький національний університет,
кафедра філософії та соціально-гуманітарних наук
вул. Інститутська, 11, 29016, м. Хмельницький, Україна*

У статті розглядається питання політичної свободи особистості та її ціннісного виміру, що є важливим у сучасних умовах життя. Автори зазначають, що політична свобода – це насамперед сукупність політико-правових норм з чітко визначеними повноваженнями, які дозволяють громадянам брати участь у вирішенні місцевих, регіональних і національних інтересів та захищати власні інтереси, не порушуючи при цьому права інших громадян. Це картина можливої та прийнятної поведінки громадян у сфері політики, що регулюється та координується цінностями та нормами. Констатовано, що головне завдання держави сьогодні – розвивати політику в сучасних умовах таким чином, щоб вона враховувала не лише інтереси загально визначеного курсу існування та розвитку держави, а й різноманітні та різноспрямовані інтереси окремих громадян з метою консолідації їхніх дій на державному рівні. Зазначено, що це завдання не з легких, але надзвичайно важливе. Однак, якщо ця ідея стане реальністю, кожен громадянин зможе відчути себе особистістю, захоче жити в такій державі, прагнути дотримуватися законів і правил поведінки та брати участь у важливих процесах державотворення не тільки як член маси громадянського суспільства, а й як індивід, який відчуває себе корисним суспільству, що дозволить йому реалізувати свою волю і не бути обмеженим. Обґрунтовано, що поняття «політична свобода» розглядається дослідниками як термін, процес, дія в суспільстві та політичній практиці. Зроблено спробу визначити цінності, які несе в собі політична свобода, а саме: формування суспільства політично освічених і політично активних громадян; налагодження політичного діалогу між конкуруючими політичними силами в країні та їх прихильниками; розвиток особистості як повноправного члена суспільства і громадянина; залучення громадян до управління державою через їх активну участь у політичному житті; формування високomorального суспільства; пріоритетність прав людини над правами держави. Зроблено висновок, що політична свобода є найважливішою передумовою існування суверенної демократичної держави. Політична свобода – це образ можливої і санкціонованої поведінки громадян у сфері політики відповідно до цінностей, норм і законів. Визначення свободи в її політичному вимірі – це реалізація інтересів громадян у політичній системі суспільства.

Ключові слова: політична свобода, цінності, суспільство, демократичність.

Постановка проблеми. За останні роки Україна та її суспільство зазнали фундаментальних змін, що супроводжуються протистоянням соціальних ідеалів, руйнуванням стереотипних схем мислення та докорінною зміною образу людини, сенсу її життя, місця і ролі в суспільстві.

У цьому контексті політична свобода є феноменом, ідеєю, ідеалом, цінністю людського буття, адже найважливішою цінністю політичної свободи є розбудова сучасної, незалежної та самодостатньої держави.

Політична свобода – це насамперед сукупність політико-правових норм з чітко визначеними повноваженнями, які дозволяють громадянам брати участь у вирішенні місцевих, регіональних і національних інтересів та захищати власні інтереси, не порушуючи при цьому права інших громадян. Це картина можливої та допустимої поведінки громадян у сфері політики, яка регулюється та координується цінностями та нормами.

Дослідження політичної свободи та цінностей заслуговує на увагу в контексті війни в країні, адже саме в цей період почав формуватися новий тип відносин у політиці: «Особистість-Суспільство-Держава». Головним завданням постає вибудувати політику в сучасних умовах таким чином, щоб вона враховувала не лише інтереси загально визначеного курсу існування та розвитку держави, але й різноманітні та різноспрямовані інтереси окремих осіб з метою консолідації їхніх дій на державному рівні – завдання не з легких, але надзвичайно важливе. Однак, якщо ця ідея стане реальністю, кожен громадянин зможе відчувати себе особистістю, захоче жити в такій державі, буде прагнути дотримуватися законів і правил поведінки, брати участь у важливих процесах державотворення не тільки як член маси громадянського суспільства, але і як індивід, який відчуває себе корисним суспільству, що дало йому можливість здійснювати свою вільну волю і не піддаватися примусу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У контексті змін, що відбулися в українському суспільстві за останні двадцять п'ять років незалежності, становлення та розвиток системи нових демократичних політичних цінностей та політичних свобод привертає увагу та інтерес не лише політологів, але й представників усіх інших соціо-гуманітарних галузей знань: філософів, соціологів, юристів, економістів, психологів та істориків.

Серед філософів свої роботи дослідженню політичної свободи присвятили: Г. Згінник, Г. Кириленко, В. Лісіцин, О. Піменова, Л. Подолянко, Д. Стецько, О. Турко, С. Цалін.

Не менш цікавими є роботи юристів: Н. Бровко, Е. Галайденко, Ю. Грица, О. Донченко, О. Кравченко, Я. Лазур, І. Магновський, О. Скрипнюк, В. Тимошенко, Ю. Шемшученко.

Серед соціологів дану проблематику досліджували: І. Дишлевий, Ф. Мухін, Л. Слободянюк.

Відомими економістами, які цікавилися даним питанням є: Л. Бальцеревич, Ю. Хорошун, Л. Ясинчук.

З іншого боку, зростає потреба в дослідженнях, які показують суто політичний аспект ідеї свободи. Таких досліджень небагато, але дуже плідну роботу в цьому напрямку виконали: О. Батрименко, Н. Виноградова, В. Гапоненко, М. Давидова, Т. Затворченко, У. Ільчицька, В.Козлов, Є. Коломієць, Н. Лютко, І. Прокопчук, О. Салтовський, В. Скомаровський, О. Федоренко, В. Цвих, П. Шляхтун.

Мета статті полягає в визначенні політичної свободи як суспільної цінності; аналізі значення політичної свободи для суспільства і особи, виокремленні основних цінностей політичної свободи.

Виклад основного матеріалу. Сучасна суверенна демократична держава неможлива без діалогу між різними політичними силами та їхніми прихильниками, який юридично

гарантується правом на свободу вираження поглядів. Це право вважається природним правом людини, і в демократичній державі ніхто не може бути його позбавлений, оскільки свобода вираження поглядів є однією з основ демократії як суспільного устрою. Завдяки цьому праву сучасні демократії знаходять найкращі рішення соціально-політичних і правових проблем, з якими вони стикаються через плюралізм. «Свобода слова є одним з фундаментальних положень демократичного суспільства та однією з найважливіших передумов його розвитку і самореалізації кожної людини. У конституціях багатьох країн свобода вираження поглядів визнається одним з найцінніших прав, в рамках якого кожен може вільно говорити, писати і читати і несе відповідальність лише за зловживання цією свободою» [1, с. 253].

Однією із головних цінностей, яку може запропонувати демократична держава для своїх громадян є – політична свобода, але перш ніж перейти до розгляду дефініції цього терміну розглянемо трактування поняття «свобода».

У новому тлумачному словнику української мови [2] «свобода» трактується як:

1. Відсутність політичного й економічного гноблення, утиску й обмежень; воля.
2. Перебування не під арештом, не ув'язненим, не в неволі.
3. Життя, існування без залежності від будь-кого, можливість поводитися на свій розсуд.

4. Можливість діяти без перешкод і заборон у якій-небудь галузі.

5. Філософська категорія – можливість вияву суб'єктом своєї волі в умовах усвідомлення законів розвитку природи і суспільства.

6. Легкість, відсутність утруднень у чому-небудь.

7. Простота, невимушеність у поведженні.

8. Вільний від праці час.

У філософському енциклопедичному словнику [3, с. 27] визначено поняття свободи наступним чином: «Свобода – багатозначне поняття, основні значення якого: 1) свобода як можливість індивіда самому визначати свої життєві цілі і нести особисту відповідальність за результати своєї діяльності; 2) свобода як можливість діяти у напрямку мети, поставленої колективом або суспільством»

Аналіз наукових доробків, щодо трактування поняття «Політична свобода» дозволив визначити різноманітність визначень цього поняття.

Л. Гураль, вважає, що політична свобода надає можливість людині приймати участь у державному та громадському житті, впливати на діяльність різноманітних державних органів, органів місцевого самоврядування, політичних партій та інших об'єднань громадян політичного спрямування. Вони є невід'ємними і невідчужуваними у визначених законом межах і належать кожній особі через її людську природу [4, с. 125].

В. Бук під політичною свободою розуміє можливості громадян, що належать їм від народження і забезпечені законом. Ці можливості дозволяють громадянам у встановлених законом межах і формах активно впливати на організацію й діяльність держави та її органів, органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів політичної системи, брати участь у політичному житті [5, с. 2].

На думку А. Пехник, політична свобода – це можливості (свободи) громадянина активно брати участь в управлінні державою та громадянському житті, впливати на діяльність різних державних органів, а також громадських організацій політичної спрямованості [6, с. 75].

Досліджуючи політичні права та свободи У. Ільницька зазначила, що: «Політичні права і свободи, їх обсяг, повнота, гарантованість реалізації є показниками рівня

демократичності режиму й політичної системи, статусу особи в державі. Конституційно-правова та інституційно-організаційна гарантованість реалізації політичних прав і свобод людини і громадянина є важливою формою здійснення громадського контролю за владою, механізмом самореалізації особи у політичній сфері та забезпечення її права на участь в управлінні державними і суспільними справами» [5, с. 38].

Таким чином, розгляд та аналіз наукових праць дозволив нам дійти висновку, що поняття «політична свобода» трактується вченими, як:

– термін, що використовується для опису реалізації інтересів громадян у політичній системі суспільства. Політичні свободи – природні та невід’ємні права індивідів і соціальних спільнот, які дозволяють їм висловлювати свою думку або діяти відповідно до правових норм;

– процес – формування громадянської культури особистості, посилення громадянського змісту освіти, набуття знань, умінь і навичок реалізації громадянських прав і свобод. Політична свобода все більше залежить від духовної незалежності та самостійності особистості, рівня її політичної свідомості та культури. Втілені в них загальнолюдські цінності гарантують демократичну стабільність політичних процесів;

– дію в суспільстві – представництво народу, раціоналізацію влади в її єдності з народом. Найвищий ступінь політичної свободи виникає насамперед на рівні фундаментальних елементів державно організованого суспільства, тобто в межах громади. Місцева автономія є не тільки принципом, але й інструментом, який гарантує свободу в суспільстві. Політичні інститути без місцевої автономії отримують лише зовнішні атрибути демократії, але не реальну свободу;

– в політичній практиці – існування легітимної демократичної політичної системи, яка визнає плюралізм думок і дій та чітко визначає межі втручання держави і партій у справи людей. Держава є гарантом існування, реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина.

В Україні право на політичну свободу закріплено на законодавчому рівні. Так у статті 34 Конституції України прописано, що: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [2].

У 10 статті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод наголошується, що кожен має право на вираження поглядів. Сюди можемо віднести і право на дотримання власних поглядів, право на збір та одержання і передачу інформації. Органам державної влади заборонено втручатися у ці процеси, крім випадків, передбачених законодавством (в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності держави, з метою захисту прав і свобод інших людей) [3].

Окрім певних прав і свобод, люди також мають певні обов’язки. Кожне право, яке надається людині завжди передбачає відповідальність. За свої дії та їх наслідки людина відповідає перед собою, своєю совістю (моральна відповідальність) та державою (юридична відповідальність). Кожен, хто висловлює і відстоює свої політичні погляди і переконання, не повинен ображати своїх опонентів, діяти у спосіб, заборонений законом, або порушувати права інших людей.

Ми повністю підтримуємо думку М. Бліхара [9, с. 226], який дотримується думки, що політична свобода має тричленну структуру:

1. Безпосередня реалізація людиною свого права на свободу вираження політичних поглядів, яка передбачає активність самої людини, здійснення нею певних дій

для вирішення наявних проблем (участь у політичному житті держави, у виборах, мітингах). Це, перш за все, право людини, а не її обов'язок; змусити її вчиняти певні дії щодо вираження своїх політичних поглядів не може ніхто.

2. Діяльність уповноважених органів та посадових осіб щодо забезпечення реалізації людьми права на вираження політичних поглядів – це професійна діяльність осіб та органів, створених з метою забезпечення ефективної реалізації цього права. Їх професійна діяльність повинна сприяти дотриманню права людини на вираження своїх політичних поглядів, відслідковувати факти порушення цього права та сприяти якнайшвидшому його відновленню.

3. Процеси взаємодії людини та уповноважених органів з метою проведення діалогу для досягнення позитивних змін у певних політичних процесах чи явищах. Сюди віднесено діалог між людиною та державою (через представників, уповноважених законом). Через вираження своїх політичних поглядів люди показують державі своє ставлення до тих політичних процесів, що відбуваються, демонструють їх сприйняття чи несприйняття. Держави правової демократії прислухаються до людей, враховуючи їхню думку при прийнятті тих чи інших політичних рішень. Недемократичні режими придушують будь-які прояви політичної активності громадян з метою недопущення їх впливу на політичні процеси.

Беручи до уваги все вищевикладене ми здійснили спробу визначити, які саме цінності для суспільства несе політична свобода:

- формування суспільства політично освічених і політично активних громадян, в якому кожна людина усвідомлює свою відповідальність перед державою, а держава – перед кожною людиною. Відповідальність держави полягає в ефективному виконанні покладених на неї завдань, відповідальність особистості – в активній участі в політичних процесах та готовності відповідати за власні дії та їх наслідки;

- побудова політичного діалогу між конкуруючими політичними силами країни та їхніми прихильниками, що позитивно вплине на розвиток демократичних тенденцій в країні та гуманізацію держави в цілому. Конструктивний діалог між різними політичними силами сприятиме вирішенню нагальних проблем країни, значно підвищить довіру населення до влади та сприятиме більш ефективній взаємодії між гілками влади;

- розвиток людини як повноправного члена суспільства і громадянина шляхом надання їй можливості висловлювати власні політичні погляди та уподобання, вільно оцінювати історичні політичні події та сучасні процеси і явища, вільно висловлювати свої думки і погляди (за умови, що вони діють у межах правового поля). Таким чином, людині надається можливість вільно розвиватися як особистості поза певними рамковими умовами та обмеженнями;

- залучення громадян до управління державою через їхню активну участь у політичному житті;

- формування високоморального суспільства, без якого жоден з принципів демократії не може бути повністю реалізований. Мораль – це світогляд, цілісна система поглядів на суспільне життя та людське буття. Вона ґрунтується на політичній свободі людини, її верховенстві в усіх суспільно-політичних структурах і соціальній справедливості в суспільних відносинах;

- пріоритет прав людини над правами держави. Політична свобода виникає і розвивається насамперед у державі, з якою пов'язані її основні інститути і життєдіяльність людини.

Висновки. Наше дослідження привело нас до висновку, що політична свобода є найважливішою передумовою існування суверенної демократичної держави. Політична

свобода – це образ можливої та санкціонованої поведінки громадян у сфері політики, узгодженої цінностями, нормами та законами. Визначення свободи в її політичному вимірі – це реалізація інтересів громадян у політичній системі суспільства.

Політична свобода забезпечує право громадян на участь в управлінні державою. Саме тут доречним буде процитувати М. Братасюк, яка вважає, що: «Правова держава починається з визнання людини як найвищої цінності та її природних невідчужуваних прав і позитивації їх на конституційному рівні. З принципу людини як найвищої цінності органічно випливає ідея захисту державою невідчужуваних прав людини як її основна, найважливіша функція, найважливіший обов'язок – до цієї ідеї українській державній владі треба звикати, бо донині така ідея нею засвоєна ще не була» [9, с. 15].

Список використаної літератури

1. Воробець Х. М. Правомірне обмеження свободи вираження поглядів: досвід європейського суду з прав людини. *Право і суспільство*. 2018. № 3. С. 249–254.
2. Тлумачний словник української мови. URL: <http://eslovnnyk.com/%D1%81%D0%B2%0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D0%B0>
3. Скляр О. Ю. Ідея свободи в політичних вченнях XVIII–XIX ст. : дис. канд. політ. наук: 23.00.01. Київ, 2018. 210 с.
4. Гураль Л. Політичні права людини і громадянина в сучасній Україні. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2016. Вип. 10. С. 125-130
5. Ільницька У. В. Політичні права і свободи громадян: нормативно-правове забезпечення та механізми реалізації у демократичних державах. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Політологія*. 2012, Т. 197. Вип. 185. С. 37–41.
6. Пехник А. В. Політичні права та свободи: актуалізація питання та оцінка рівня забезпечення. *Політичне життя*. 2020. № 4. С. 74–78.
7. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
8. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
9. Братасюк М. Г. Філософія захисту прав людини з позицій сучасного правового мислення. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 1(19). С. 14–20.

VALUE DIMENSION OF POLITICAL FREEDOM

Maryna Opolska

*University of Economics and Entrepreneurship,
Department of Humanities and Social Disciplines
Lvivske Shose str., 52/1, 29016, Khmelnytskyi, Ukraine*

Anastasiia Shtelmashenko

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Department of Political Science
Volodymyrska str., 60, 01033, Kyiv, Ukraine*

Volodymyr Gotsuliak

*Khmelnytskyi National University,
Department of Philosophy and Social and Humanities
Instytutska str., 11, 29016, Khmelnytskyi, Ukraine*

The article deals with the issue of political freedom of the individual and its value dimension, which is important in modern life. The authors note that political freedom is, first of all, a set of political and legal norms with clearly defined powers that allow citizens to participate in addressing local, regional and national interests and to protect their own interests without violating the rights of other citizens. This is a picture of possible and acceptable behavior of citizens in the field of politics, which is regulated and coordinated by values and norms. It is stated that the main task of the State today is to develop policy in modern conditions in such a way that it takes into account not only the interests of the generally defined course of existence and development of the State, but also the diverse and multidirectional interests of individual citizens with a view to consolidating their actions at the State level. It is noted that this is not an easy task, but it is extremely important. However, if this idea becomes a reality, every citizen will be able to feel like a person, will want to live in such a State, strive to comply with laws and rules of conduct and participate in important processes of State-building not only as a member of the mass of civil society, but also as an individual who feels useful to society, which will allow him or her to exercise his or her will and not be restricted. It is substantiated that the concept of «political freedom» is considered by researchers as a term, process, action in society and political practice. An attempt is made to define the values which political freedom carries, namely: formation of a society of politically educated and politically active citizens; establishment of a political dialogue between competing political forces in the country and their supporters; development of an individual as a full member of society and a citizen; involvement of citizens in governance of the State through their active participation in political life; formation of a highly moral society; priority of human rights over the rights of the State. The author concludes that political freedom is the most important prerequisite for the existence of a sovereign democratic state. Political freedom is an image of possible and authorized behavior of citizens in the field of politics in accordance with values, norms and laws. The definition of freedom in its political dimension is the realization of the interests of citizens in the political system of society.

Key words: political freedom, values, society, democracy.